

מספר הכוסות לברכת חתנים ואין עושין מצוות חבילות חבילות

ראשי הפרקים

- א. פתיחה
- ב. אין עושין מצוות חבילות חבילות
- ג. יסוד הדין
- ד. שתי קדושות על כוס אחת: הרחבת האיסור?
- ה. הסתירה ברמב"ם
- ו. שיטת הרמב"ם בדין חבילות חבילות
- ז. שיטת הרמב"ם בדין שתי קדושות על כוס אחת
- ח. יישוב הסתירה ברמב"ם
- ט. ביאור המחלוקת בענין מספר הכוסות
- י. הסבר חדש - ואם שניהם כאחד טובים
- יא. נפקא מינות לשני הדינים בברכת חתנים
- יב. סיכום

א. פתיחה

כתוב בתוס' פסחים קב, ב:

שאין אומרי' שתי קדושות על כוס אחד. ויש נוהגין בחופה מטעם זה שלא לומר שבע ברכות על כוס ברכת המזון, אלא מביאין כוס אחר, ואין מברכין על השני בפה"ג כיון שכבר בירך על כוס ברכת המזון, כי אין נכון לברך פעמים. אך רבינו משולם היה אומר הכל על כוס אחד, דלא דמי לברכת המזון וקידוש דתרי מילי נינהו כדאמרי' בסמוך, אבל הכא חדא מלתא היא דברכת המזון גורם לברכת נישואין.

לפי תוס', נחלקו היש נוהגין ור' משולם האם ברהמ"ז וז' ברכות טעונים כוסות נפרדות או מספיק כוס אחת. אמנם, בספר הישר לר"ת (חלק השו"ת סי' מז-מח) מבואר שלא נחלקו בזה כלל, אלא בשאלה האם מברכים ברכת האירוסין וברכת הנישואין על כוס אחת; ר' משולם הציע שדי בכוס אחת,

ור"ת השיב שצריכים שתי כוסות.¹ אבל כתוב בספר המנהיג (הלכות אירוסין ונישואין עמ' תקמא) שלמעשה נהגו בפרובינצא לברך ז' ברכות על כוס ברהמ"ז, ובצרפת נהגו לברך על שתי כוסות. ואף אם נאמר שנשתבשה שמועתו של בעל התוס' בפסחים, מ"מ ברור שנחלקו בדבר חכמי ישראל, וצ"ב מה שורש מחלוקתם.

ויש לציין שנחלקו בדבר חכמי ישראל לאורך מאות בשנים, שהרי השו"ע כותב (אה"ע סב, ט) שמברכים ברהמ"ז וז' ברכות על כוס אחת, והרמ"א (שם) חולק וסובר שצריכים שתי כוסות. וכבר ציינו הפוסקים שאף הספרדים עברו לנהוג כרמ"א,² אבל מנהג תימן הוא עדיין לברך על כוס אחת.³

כדי להסביר את המחלוקת, צריכים להקדים קצת עיון ביסוד הדין שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחת, ששרשו באיסור לעשות מצוות חבילות חבילות.

ב. אין עושין מצוות חבילות חבילות

איתא בברייתא סוטה ח, א :

אין משקין שתי סוטות כאחת, ואין מטהרין שני מצורעין כאחת, ואין רוצעין שני עבדים כאחת, ואין עורפין שתי עגלות כאחת, לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות.

מברייתא זו הקשו לברייתא אחרת, בה מובא שאין משקין שתי סוטות כאחת מסיבה אחרת - לר"ש, שלא יהא לבה גס בחבירתה, ולר"י, ממדרש הכתוב "אותה" - "אותה לבדה." ותרצו בגמ', נפק"מ כשהאשה רותתת, כשרואים שאין לבה גס בחבירתה ולר"ש יכולים להשקותן בבת אחת, אבל לר"י אסור, שהקרא במקומו עומד. אם פוסקים שאין עושין מצוות חבילות חבילות, מה נשאר לנו כנפק"מ? מתרצת הגמ' :

אמר אביי ואיתימא רב כהנא : לא קשיא, כאן בכהן אחד כאן בשני כהנים.

¹ כך מבואר גם במגן אבות למאירי ענין חמישי.

² ראה בספר הנישואין כהלכתם פי' יד העי' 212.

³ כך מובא בשו"ע שמחות ד, ב ובהערה שם.

בפירושי הראשונים והאחרונים נמצאת מחלוקת בהבנת ההבדל בין כהן אחד לבין שני כהנים, ועפ"י בדין איזה מהם נחשב "חבילות חבילות." לפי רש"י, רק בכהן אחד זה נחשב חבילות:

בכהן אחד. הוי חבילות, וכן לגבי עבדים בב"ד אחד ובאדון אחד.

ואולם הרמב"ם פירש באופן אחר (סוטה ד, ב):

ואין משקין שתי שוטות כאחת שני והעמיד אותה.

הרמב"ם לא מזכיר שום הבדל בין כהן אחד לבין שני כהנים! המג"א (קמז, יא) מפרש שהרמב"ם סובר להיפך, ש"אין עושין מצוות חבילות חבילות" בשני כהנים דוקא, אבל בכהן אחד מותר! והוא מסביר שבכהן אחד, ודאי שישקה אותן בזאח"ז, משא"כ בשני כהנים שיכולים לפעול ברגע אחד. א"כ, אין חידוש מיוחד שכדאי היה להזכיר, שהרי ברור הוא שבזאח"ז מותר.

אולם, מעיר הקרן אורה (נדרים עג, א ד"ה וראיתו) ש"ל בפשיטות שהרמב"ם לא הזכיר את החילוק מפני שאנו פוסקים כר"י דלא דרשינן טעמא דקרא, ולכן אין להשקות בין בכהן אחד בין בשני כהנים מכח דרשת "אותה לבדה." ואף מסברא קשה לקבל את דברי המג"א.

התפארת ישראל (בועז, שבת ב, ב) מקשה עליו בלשון חריפה: "וכי ס"ד ששני בני אדם יאסרו להניח תפלין כאחת?"

ג. יסוד הדין

במהות דין "אין עושין מצוות חבילות חבילות" נחלקו הראשונים והאחרונים. רש"י (סוטה ח, א ד"ה חבילות) ותוס' (שם ד"ה והא) סוברים שהאיסור הוא מפני שמראה שהמצוות הן עליו כמשאוי, ורוצה לפרק משאו. תוס' אומר בפירוש שמדובר באיסור דרבנן, ומזה מקשים על הגמ': אפילו אם היה הכל אסור משום חבילות, הרי נחלקו ר"י ור"ש בדרשות דאורייתא, ומאי קושיא מדין דרבנן?

המצפה איתן מתרץ ע"פ תוס' מו"ק (ח, ב ד"ה לפי):

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה. גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה, ובירושלמי דריש מדכתיב "מלא שבוע זאת." וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות, דבעינן שיהא לבו פנוי

למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה, וכן שמחה בשמחה יהיה לבו פנוי בשמחה.

לפי המצפה איתן מבואר ש"אין מערבין שמחה בשמחה" הוא דין דאורייתא, ומהדמיון נראה שגם "אין עושין מצוות חבילות חבילות" הוא דין דאורייתא, ונעלמה קושיית התוס' בסוטה.

אם כן, מצאנו שתי אפשרויות בדין "אין עושין מצוות חבילות חבילות": א' דין דרבנן שלא יראה שהמצוות עליו כמשאוי, וב' דין דאורייתא דומה ל"אין מערבין שמחה בשמחה" שיהא לבו פנוי למצווה.

ד. שתי קדושות על כוס אחת: הרחבת האיסור?

דין חבילות חבילות מובא בגמ' בברכות מט, א באופן קצת שונה:

רבי אומר: אין חותמין בשתיים. איתיביה לוי לרבי... מקדש השבת וישראל והזמנים! חוץ מזו. ומאי שנא? הכא חדא היא, התם תרתי כל חדא וחדא באפי נפשה. וטעמא מאי אין חותמין בשתיים? לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות.

הגמ' אומרת שאין לחתום ברכה בשני עינים משום דין חבילות, אבל כשהם בעצם ענין אחד, מותר. וקשה, שהרי אין לך ענין אחד גדול יותר מהשקיית שתי סוטות או טהרת שני מצורעים וכד', ואעפ"כ נאסר משום חבילות!

קושיא דומה עולה מהגמ' בפסחים (קב, א-קב, ב), שוב בענין ברכות:

תנו רבנן: בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום, מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום, ושני אומר עליו ברכת המזון, דברי רבי יהודה. ר' יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך; גמרו, כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום.

אמאי? ונימרינהו לתרוייהו אחדא כסא! אמר רב הונא אמר רב ששת: אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד. מאי טעמא? אמר רב נחמן בר יצחק: לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות.

ולא? והא תניא: הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך אומר הבדלה על הכוס. ואם אין לו אלא כוס אחד, מניחו לאחר המזון ומשלשן כולן לאחריו! אין לו שאני...

והא י"ט ראשון דאית ליה [מספיק יין לב' כוסות], ואמר אביי יקזני"ה, ורבא אמר יקנה"ז! אלא הבדלה וקידוש חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש תרי מילי נינהו.

מפני דין חבילות, אין אומרים שתי קדושות על כוס אחת (כל עוד שיש לו ב' כוסות), אבל אם שתי הקדושות נחשבות "חדא מילתא" מותר לכתחילה. ושוב נשאלת השאלה: הלא לענין חבילות אינו עוזר שיהיו ענין אחד!

ואולם, יש קושיא יותר בסיסית: מה זה שייך לענין חבילות כלל? הרי כל דין חבילות הוא שלא לעשות שתי מצוות (אפילו אותה מצווה) בבת אחת, וכאן מדובר בעשיית שתי מצוות בזאח"ז ורק כוס מצרף אותם! וגם בברכות, הרי רק אצל הקב"ה שייך "בדיבור אחד נאמרו" ועל כרחו יאמר את המילים השייכות לכל ענין בזאח"ז!

ואכן רש"י (ברכות מט, א) מפרש שלא מדובר באותו איסור ממש:

אין חותמין בשתיים. שדומין לעושין מצות חבילות, כי היכי דאמר (פסחים קב, ב) אין אומר ב' קדושות על כוס אחד.

נראה לפרש את דבריו יותר, שלשיטתו, כל האיסור לעשות מצוות חבילות הוא שלא יראה שהמצוות עליו כמשאוי, ויש בעיה דומה בשתי קדושות על כוס אחת, שרוצה להפטר משתי הקדושות בכוס אחת (שאינו רוצה לבזבז שתי כוסות במקום שיכול לצאת ידי חובה בכוס אחת), וגם בחתימה בשתיים, שרוצה להפטר משני חיובים בברכה אחת. אולם, כאשר שתי המצוות הן ענין אחד, נראה שמחבר בין המצוות כדי לבטא את הקשר שבינן, וממילא אינו נראה שהמצוות הן עליו כמשאוי.

שיטתו מדויקת מהגמ' עצמה, שהרי הגמ' שואלת למה לא לומר קידוש וברהמ"ז על כוס אחת, ומתרצת ש"אין אומרים שתי קדושות על כוס אחת." ואז שואלת שוב "מאי טעמא?" ומשם מגיעה לדין חבילות. וקשה, למה לנו את שני השלבים? אם היינו אומרים מיד "לפי שאין עושין מצוות חבילות חבילות", האם לא היינו מבינים שאין אומרים ב' קדושות על כוס אחת? י"ל שדין שתי קדושות אינו דין חבילות ממש, אלא הרחבת הדין מטעם חדש.

אולם, נראה שהרשב"ם אינו סובר כן, שהרי כותב לפרש את המילים "שתי קדושות" (פסחים קב, ב):

שני קדושות. ברכת המזון קורא קדושה כקידוש היום, כלומר שתי מצות.

נראה שר"ל שיש כאן שתי מצוות ממש (קידוש וברהמ"ז), ולכן אין לעשותם חבילות ע"י שיחברם יחד דרך הכוס של ברכה.

התפארת ישראל (שבת פ"ב ב"ב) מגדיר באופן יותר ברור את אחדות האיסור: "דוקא כשאדם א' עושה ב' פעולות כאחת... ועי"ז יקיים ב' מצוות." וכדי לבאר ענין שתי קדושות, הוא מפרש שברהמ"ז וקידוש "המה עניינים נפרדים, והם מחשבו כב' פעולות שנעשים בב"א בהכוס, "ר"ל שהכוס מצרפם כאילו נעשו בבת אחת, ואף שבפועל נעשו בזאח"ז. יוצא, אם כן, שדין חבילות הוא תמיד שלא לעשות שתי מצוות בבת אחת, ואם מצרף שתי מצוות ע"י כוס של ברכה, זה יוצר "בת אחת" וירטואלית.

לפי שיטה זו, מה ההיתר במקום ענין אחד? אומר התפא"י: "כיון דתכליתן דומין זל"ז דהיינו להבדיל בין יום ליום שלאחריו, לא מחשבו חבילות." לדעתו, נראה שדין חבילות שייך דוקא כשעושה שתי פעולות בבת אחת, וזה קורה או כשעושה שני מעשי מצווה בבת אחת ממש, או כשאומר שתי קדושות על כוס אחת שמצרף אותם להיות כבבת אחת. אבל במקרה השני, שמדובר באמירות בלבד ולא פעולות ממש, כשיש קשר בין הדברים ממילא, אף שלמעשה אמר שתי אמירות, הן נחשבות כפעולה אחת. ומאידך, כשעושה מעשה אחד בלבד, אף שיש ב' תכליתים, כגון המדליק שמן שריפה לנרות שבת ויו"ט, אין בזה משום חבילות, שהרי אין שני מעשים לצרף.

ה. הסתירה ברמב"ם

דברי הרמב"ם (שבת כט, יג) נשמעים במבט ראשון כרשב"ם:

היה אוכל וגמר אכילתו עם הכנסת שבת, מברך ברכת המזון תחלה ואחר כך מקדש על כוס שני. ולא יברך ויקדש על כוס אחד, שאין עושין שתי מצות בכוס אחד. שמצות קידוש ומצות ברכת המזון שתי מצות של תורה הן.

הרמב"ם מדבר על "מצות" ולא "קדושות" וא"כ נראה שסובר שיש כאן ענין של חבילות ממש ולא הרחבה מיוחדת.

היינו מצפים שאם מדובר בעיקר האיסור ולא הרחבה, יחמיר יותר. ואולם הרמב"ם מיקל באופן מפתיע (שם הל' יב):

היה אוכל בשבת ויצא השבת והוא בתוך סעודתו, גומר סעודתו ונוטל ידיו ומברך ברכת המזון על הכוס, ואחר כך מבדיל עליו.

במקום שהגמ' אמרה בפירוש (פסחים קב,ב) ש"אין לו שאני" אבל כשיש לו צריך להבדיל על כוס שני, הרמב"ם פוסק שלכתחילה מותר להבדיל על הכוס של ברהמ"ז! לכן השיג עליו הראב"ד, ותמהו עליו המפרשים והפוסקים.

ועוד קשה, הרי בפשטות הרמב"ם (ראה ה' שבת כט,א) סובר שגם קידוש וגם הבדלה חיובן מדאורייתא,⁴ אבל בקידוש לבד כותב "ששתי מצות של תורה הן," ומאי שנא קידוש מהבדלה?

כדי להבין את דברי הרמב"ם, נדון תחילה במהות דין חבילות לפי הרמב"ם.

ו. שיטת הרמב"ם בדין חבילות

הרמב"ם מזכיר את הדינים מהגמ' בסוטה בכמה מקומות, איש על מחנהו ואיש על דגלו. בכמה מהם הוא מדבר על דין חבילות בפירוש, תוך כדי הגדרת צורת המצווה:

טהרת מצורע זו נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. בפני הבית ושלא בפני הבית. וכחן שטמאו מצוה לטהרו שנאמר לטהרו או לטמאו. והכל כשרין לטהר את המצורע אפילו זב ואפילו טמא מת. ואין מצורע מטהר מצורע. ואין מטהרין שני מצורעין כאחת שאין עושין מצות חבילות. (טומאת צרעת יא,ו).

אין עורפין את העגלה אלא ביום לפי שנאמר בה כפרה כקדשים. וכל היום כשר לעריפתה. ואין עורפין שתי עגלות כאחת שאין עושין מצות חבילות חבילות. (רוצח ושמירת נפש י,ה)

כיצד רוצעין? מביאו לב"ד של שלשה ואומר דבריו לפניהם ומגישו לסוף שש אל הדלת או אל המזוזה כשהן עומדין בבניין. בין דלת ומזוזה של אדון בין של כל אדם. ונוקב את אזנו הימנית בגופה של אוזן במרצע של מתכת עד שיגיע לדלת שנאמר ונתת באזנו ובדלת.

⁴ אולם, ראה חדושי המאירי לפסחים קב,ב שמפרש שלמ"ד אומר ברהמ"ז והבדלה על כוס אחד, הטעם הוא שהבדלה היא רק מדברי סופרים. וקשה לפרש ככה בדעת הרמב"ם שנוקט קידוש והבדלה בחדא מחתא ומדבר עליהם כ"מצות עשה מן התורה." ואולם כן כתב הרב קאפח בפירושו לדברי הרמב"ם על האתר, וכך התעלם מהסתירה בדברי הרמב"ם ע"פ דרכו של המאירי ועיי"ש.

ולא נאמר מזוזה אלא שיהיה עומד בין אצל דלת בין אצל מזוזה ומה מזוזה כשהיא עומדת אף דלת כשהיא עומדת אבל הרציעה בדלת אע"פ שאין שם מזוזה. האדון הוא שרוצע בעצמו שנאמר ורצע אדוניו לא בנו ולו שלוחו ולא שליח ב"ד. ואין רוצעין שני עבדים כאחד שאין עושין מצות חבילות חבילות. (עבדים ג, ט)

בשלושת המקומות הרמב"ם לא הקדיש הלכה לדין חבילות חבילות, אלא הכניס ענין חבילות תוך כדי דיבור על צורת המצווה בזמן, בגברא, ובחפצא. משמע מדבריו שאין לראות בחבילות דין כללי מדרבנן משום משאוי, אלא דין השייך להרבה מצוות שנכלל בתוך גדר המצוות עצמן! וזה מעלה שאלות אחרות: מנין לו ההסבר הזה? ומה לגבי מצוות אחרות?

לכאורה, מזה שהוא תמיד מנמק את ההלכות בהסבר "שאין עושין מצות חבילות" משמע שדין זה אכן שייך במקומות אחרים. אבל מ"מ צ"ע האם זה שייך לכל המצוות או רק לסוג מסוים.

פעם אחת מביא הרמב"ם דין חבילות בלי להזכיר את הדין בשם, וגם שם מביא אותו תוך שאר גדרי המצווה:

ואין משקין את הסוטה אלא ביום וכל היום כשר להשקות סוטה. ואין משקין שתי סוטות כאחת שנאמר והעמיד אותה. (סוטה ד, ב)

כפי שהזכרנו לעיל, הקשה המג"א על הרמב"ם למה לא הביא דין כהן אחד ושני כהנים. הוא עצמו תירץ שהרמב"ם מתיר דוקא בשני כהנים, ודבריו קשים, כאשר הקרן אורה תירץ שלמעשה אין לנו חילוק בין כהן אחד לבין שני כהנים, שהרי אנו פוסקים כר"י שאינו דורש טעמא דקרא.

אלא דלפי הקרן אורה, קשה מה מלמדת אותנו הברייתא המובאת בגמ' סוטה לגבי חבילות. אם באמת כל מה שהיה לנו לאסור מטעם חבילות הוא כבר אסור מדין "והעמיד אותה", למה לברייתא לומר שאין משקין שתי סוטות כאחת משום חבילות?

וגם יש להקשות על הרמב"ם עצמו: הרי אף אם פוסקים כר"י, זה רק בסוטה, והיה לרמב"ם להביא את החילוק בין כהן אחד לבין שני כהנים במקום אחר שמביא דין חבילות!⁵

אלא נראה לענ"ד לפרש שלרמב"ם, דין חבילות ודין "אותה לבדה" הם שני דינים שונים. דין חבילות אומר שצורת המצווה כוללת בתוכה שהעוסק בה יעסוק בה לבדה.⁶ לגבי סוטה, חידשה התורה שגם הסוטה עצמה צריכה להיות לבד, ואין זה כדין הכללי בשתי מצוות הנעשות על ידי שני בני"א, כ"א עם חפצא לעצמו (כגון שנים שמניחים תפילין, כ"א עם תפיליו), דשפיר עושים בו-זמנית.

א"כ, נוכל לפרש את שלבי הגמ' באופן הבא:

א. אין משקין שתי סוטות כאחת, ונחלקו ר"ש ור"י לגבי רותתת ע"פ פירוש הדרשה ממילת "אותה". בשלב הזה, מניחה הגמ' שמדובר רק בכהן אחד, ולא בשני כהנים.

ב. הלא בכלל אין עושין מצוות חבילות, ומאי שנא רותתת שמשקים לר"ש?

ג. אכן בכהן אחד ברור שאין משקין מטעם חבילות כמו בכל התורה כולה, אבל בסוטה דכתיב "אותה" גם בשני כהנים אין משקין (לר"ש חוץ מרותתת ולר"י אף ברותתת), שצורת המצווה היא שרק סוטה אחת שותה בבת אחת (לר"ש שלא תהא לבה גס בחברתה, ולר"י הוי גזה"כ בלתי תלויה בטעם).

לפי"ז, עדיין צריכים את הטעם של חבילות, שאם לא היה דין חבילות, היינו דורשים "אותה" כמו ההו"א של הגמ', ללמד שכהן אחד לא ישקה שתי סוטות בבת אחת, אבל שני כהנים שפיר דמי. ואז י"ל שחידוש הברייתא הוא שבין לר"ש⁷ בין לר"י אין כהן אחד משקה ב' סוטות משום חבילות, ונחלקו רק בשני כהנים.

⁵ כך מפרש המחצית השקל (סי' קמוז, יא ד"ה לכן נראה לי) את קושיית המג"א שהבאנו על הרמב"ם. גם הקרן אורה עצמו מעלה א"ז כאפשרות בפירוש דברי המג"א, אבל מ"מ הוא דוחה את דבריו מסברא.

⁶ נ"ל שהסברא הזאת מופיעה בקצרה בקרן אורה בסוף דבריו, וז"ל: וי"ל דבסוטה ופרה אדומה דכתיב בהו קראי, נאמר בפירוש דאפילו העמדתן לחוד אין להיות שנים כאחת... דמשום אין עושין מצות חבילות יש לומר דלא שייך אלא בבת אחת דוקא, אבל לא בזאח"ז אפי' במעמד אחד.

⁷ ובלו חבילות חבילות ר"ש היה מתיר אף לכהן אחד להשקות ב' סוטות בבת אחת ברותתת.

בזה מתורץ גם למה לא הביא הרמב"ם את הדין של כהן אחד ושני כהנים. החידוש של הגמ' אינו ההיתר של שני כהנים בשאר המצוות, אלא האיסור של שני כהנים בהשקיית סוטה דוקא. לכן, אין אפילו צורך להזכיר את ההיתר של שני כהנים בשום מקום, שלא היתה שום ה"א לאסור עשיה ע"י שני כהנים משום חבילות!

נפק"מ לפ"ז נוכל לראות מדברי האור שמח (ה' טומאת צרעת יא,ו). האו"ש שואל איך לפי התוספתא דברכות פ"ז מברך על הפרשת תרו"מ "אקב"ו להפריש תרו"מ.⁸ הלא מדובר בכמה וכמה מצוות נפרדות, ואין חותמין בשתיים משום דין חבילות? האו"ש מתרץ:

אולם נראה לי ברור דהך דאין עושין מצות חבילות לא נאמר רק על מצות שבגופו או מצות כמו השקאת סוטה... דלא שייך בזה שליח שהכהן העושה הוא המקיים המצוה, אבל תרומ"ע שהחויב הוא על הבעלים והוא יכול להפריש ע"י שליח... הוה"ד דאין בזה מצות חבילות כיון שנתנה התורה לו רשות לפרוק החבילה על אחר שאינו מצווה כלל בזה.

הוא מנמק את סברתו בענין משאוי, שאם התורה התירה לו לפרק משאו, כמובן שאין בעיה להראות כאילו רוצה לפרק משאו.

אולם, יש להסביר שלא מטעמו, שבמצוות שהעושה הוא המקיים, עושה המצווה הוא חלק מקיום המצווה, ולכן אין לו לעשות מצווה אחרת באותו זמן - ואפילו אותו סוג של מצווה! - דהוי כ'הוקצה למצותו'. ואולם, כשלא הקפידה התורה על עשייה בגברא, העיקר הוא שהמעשה יעשה, וא"כ זה

⁸ לדברי רש"י בברכות מט,ב לכאורה ניחא קושיית האו"ש. לגבי ברכת "מקדש השבת וישראל והזמנים" כתוב בגמ' ש"חדא היא" ופירש"י (ד"ה חוץ) "אין כאן אלא ברכת מקדש, שמברך להקב"ה שמקדש השבת והזמנים, אבל מושיע ישראל ובונה ירושלים תרתי מילי נינהו, ואין כוללים ב' דברים בברכה אחת." גם אצלנו י"ל שמילת "להפריש" מצרפת תרומות ומעשרות כדי שהכל ייחשב חתימה אחת.

ולפי ר' יונה (לו,א בדפי הרי"ף ד"ה אמר) שמפרש בדברי רש"י שצריכים קשר במובן, י"ל שתרומ"ע ענינים אחד, שהחקלאי יפריש חלק מיבול ארצו לשם מטרות קדושות.

ולדברי ר' יונה עצמו, שגורס שבשבת ויו"ט חותמין בשתיים מפני ש"הא בהא תליא" (ראה לדוגמא הרי"ף לו,א), ומפרש "שקדושת ישראל תלויה בקדושת השבת, וקדושת הזמנים וראשי חדשים תלויה בקדושת ישראל", י"ל שיש סדר קבוע לתרו"מ המחייב ע"פ ההלכה, וגם חשבון כמה לתת מכל סוג מוגדר ע"פ מה שכבר נתן, וא"כ המצוות המאוחרות תלויות במיקדמות, ובחודא מתחא מחתינן, והויין כקדושה אחת.

שצריך משהו לעשות המצווה בפועל הוא ענין טכני, אבל האדם עצמו אינו הופך להיות חלק מצורת המצווה.

עפ"י נוכח לפרש היטב את מחלוקת תוס' והרמב"ם לגבי העמדת שתי סוטות. תוס' (סוטה ח, א ד"ה אין) מדייק מהגמ' שאין אפילו להעמיד שתי סוטות בעזרה כאחת אע"פ שאינן שוות כאחת. אולם, משמע מהרמב"ם שדוקא ההשקיה ביחד אסורה, אבל מותר להעמיד אותן בעזרה כאחת.

המג"א (קמז, יא) מפרש ע"פ דרכו של תוס' בכהן אחד אסור אף דע"כ משקה אותן בזאח"ז, וא"כ צ"ל שההעמדה עצמה אסורה, כאשר לרמב"ם שבכהן אחד מותר י"ל שלא מקפידים על ההעמדה, והקפדה היחידה היא רק על השקיית שתי סוטות בבת אחת על ידי שני כהנים.

אולם, לפי דברינו נראה לומר שלתוס' שהבעיה בחבילות היא משאוי, ההעמדה בבת אחת גם נראית כמשאוי, אבל לפי הרמב"ם שמדובר בחלק מגדר המצווה, אין סיבה להקפיד על ההעמדה אלא על חבילות בהשקאה עצמה.⁹

ז. שיטת הרמב"ם בדין שתי קדושות על כוס אחת

מעתה ניתן להבין בבירור את הדין שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחת. זה כמו דין חבילות ממש, אלא שבמקום אדם שצריך להיות מיוחד למצוותו, הכוס צריכה להיות מיוחדת למצוותה.

נראה שמקור דברי הרמב"ם הוא מהגמ' בפסחים קה, ב-קו, א שם הגמ' מביאה שוב את הברייתא לענין הנכנס לביתו במוצ"ש, ואומרת:

שמע מינה מיהא מתניי תמני ש"מ... ושמע מינה אומר ב' קדושות על כוס אחד.

רשב"ם ותוס' שם נוקטים כעיקר את הגמ' בדף קב, ב, ואומרים שהכוונה בדף קו, א היא שאומר ב' קדושות על כוס אחת רק כשאין לו כוס אחרת. אולם,

⁹ יש להעיר שהרמב"ם דורש שאין משקין ב' סוטות כאחת מהכתוב "והעמיד אותה" וא"כ לולא דברי המג"א היה לנו לפרש שהוא אכן מקפיד על ההעמדה. אלא דא"כ אינו אוסר העמדה ביחד מפני שאין עושין הכשרי מצווה ביחד, אלא מפני שההעמדה עצמה היא חלק מהמצווה (כדברי הקרן אורה המובאים לעיל הערה 6)! ואינו ברור כלל שהיה מקפיד על העמדה ביחד במצוות אחרות כגון במילת ב' תינוקות.

מפרש המגדל עוז¹⁰ שהרמב"ם סובר הפוך, שמהגמ' בדף ק,א רואים שהתירוץ ש"אין לא שאני" נדחה להלכה.¹¹

אם נחזור לשו"ט בפסחים קב,ב, יש לפרש שתחילה הגמ' סברה שרק במקום ש"אין לו" יכול לומר שתי קדושות על כוס אחת, ובאופן זה דחתה את הראיה מהברייתא שאומרת שיכול לומר ברהמ"ז והבדלה על כוס אחת. אולם, למסקנא שב"מילתא חדא" אומרים שתי קדושות על כוס אחת, י"ל שגם ברהמ"ז והבדלה נחשבים דבר אחד שאומרים ביחד אף במקום שיש לו כוס אחרת, ורק ברהמ"ז וקידוש (שהוזכר בפירוש בתחילת הסוגיא שם שאסור לאמרם על כוס אחת) נחשבים לענינים נפרדים.

נראה שלפי הרמב"ם, הביטוי "שתי קדושות" ר"ל כל מצווה שעושים על הכוס, והו"א אפילו במצוות הקשורות זל"ז כגון קידוש והבדלה אין לעשותן בכוס אחת, ממש כמו בחבילות, שאפילו אותה מצווה אין לעשות פעמיים בו-זמנית. ומסיקה הגמ' שבכוס הדין הוא קל יותר, שכל שמדובר בקדושה אחת, ר"ל ענין אחד, מותר להשתמש בכוס אחת.

לכן, מדייק הרמב"ם לומר "שאין עושין שתי מצות בכוס אחד", שהרי שתי קדושות ששייכות זל"ז אומרים על כוס אחת, ורק חוששים כשעושה חבילה משתי מצוות ממש. למרות דבריו "שתי מצוות של תורה הן", אינו מוכח שמדובר במצוות דאורייתא דוקא,¹² אלא נראה שר"ל שכל שמדובר בשני ענינים שאין ביניהם קשר, אין לחברם ע"י כוס אחת.

¹⁰ אח"כ ראיתי את ההסבר הזה בדברי הגר"ד סולוביצ'יק, בשיעורים לזכר אבא מארי ח"ב ענין קידוש והבדלה. ראה גם את הקרני ראם הנזכר לקמן, שמחלק בין המקרה של הגמ' (שכנס לביתו במוצ"ש ורוצה לאכול) לבין המקרה של הרמב"ם (שהתחיל את אכילתו מבעוד יום), וראה להלן הערה 17.

¹¹ לולי דמסתפינא הייתי אומר שלרמב"ם נדחה התירוץ "אין לו שאני" לגמרי, ויתכן שבמקום שאין לו אלא כוס אחת, עדיף לעשות מצווה אחת על הכוס והשנייה בלי הכוס מאשר לעשות שתי מצוות בכוס אחת. ולפי"ז היה אפשר לפרש לפי הרמב"ם שההו"א היתה שדין חבילות הוא משום משאוי כדברי רש"י, ולכן אין לו שאני, ולמסקנא דין חבילות הוא משום שהאדם או הכוס הוקצה למצוותו, ולכן אף פעם אין להשתמש בכוס אחת לבי מצוות, אח"כ הן ענין אחד.

¹² האו"ש (שבת כט,יב) מניח כדברי המ"מ (שבת כט,יח) שקידוש יו"ט הוא מדרבנן, ושואל מזה על הרמב"ם: איך הגמ' מקשה מיקנ"ה אם רק ההבדלה היא דא"י? מכח קושיא זאת מסיק האו"ש שבאמת אין הבדל לרמב"ם בין מצוות דאורייתא לבין מצוות דרבנן, וכולן בכלל חבילות.

אולם הביא החת"ס בחידושו לפסחים (קב,ב ד"ה ואמר רבא) שלשה פירושים לפיהם יכולים לומר שיש הבדל בין דאורייתא לרבנן:

ומה נחשב קשר? ועוד, מאי שנא מעצם דין חבילות ששייך אף כשמדובר באותה מצווה ממש? י"ל שהגורם המכריע אינו קשר בין המצוות, אלא משהו עמוק יותר: אומרים שתי קדושות על כוס אחת כשיש להם אותו שורש ויסוד, אותו מחייב. וא"כ זה שונה מב' סוטות וכד', ששם כל סוטה או עבד או מצורע או הרוג נחשב "מחייב" בעצמו.¹³

א. לפי הרמב"ם אף קידוש יו"ט הוא דא', נגד דברי המ"מ, וא"כ נשאר לנו שתי מצוות דאורייתא.

ב. לדברי המ"מ שקידוש יו"ט הוא מדרבנן, צ"ל שאין לומר שתי קדושות על כוס אחד אף כשאחת מהן דרבנן, ורק כששניהם דרבנן אין קפידא. (וראה שם בחת"ס הסבר יותר לדבריו.)

ג. נשוב לדברי המ"מ, יש לחדש שגם הבדלה משבת ליו"ט אינה אלא מדרבנן (ואף אם בד"כ היא דא'), ונמצא שיש כאן שתי מצוות דרבנן, וחוזר ונעור דין חבילות כמו בשתי מצוות דא'. אבל עדיין מותר לומר קדושה דאורייתא וקדושה דרבנן על כוס אחד.

הכת"ס (שו"ת או"ח סי' כ"ו) הביא פירוש רביעי:

ד. בדאורייתא ודרבנן אין איסור אא"כ מקדים הדאורייתא לרבנן, וקושיית הגמ' היא מסדר יקנ"ה שמקדים קידוש של יו"ט שהוא דרבנן להבדלה של שבת שהיא דאורייתא.

אף אם נפרש בא' מהדרכים האלו את דברי הרמב"ם, אין הדיון הזה נראה שייך כ"כ לענינו, שהרי כל הדיון בראשונים בז' ברכות וברהמ"ז סובב ענין חדא מילתא ותרי מילי, ונראה א"כ שלמעשה אין הראשונים האלה חוששים למעמד המצוות כדאורייתא או דרבנן, או סוברים כפירוש השני של החת"ס שלפניו יהיה פתח לדבר על חבילות (שהרי ברהמ"ז היא דאורייתא וז' ברכות הן דרבנן).

ולכן כתב הכת"ס בפירוש (שו"ת או"ח סי' קלט) שצ"ל שלתוס' אכן אין חילוק בין מצוות דא' לבין מצוות דרבנן לגבי דין חבילות, או צריכים לחדש שאף דברי קבלה (כז' ברכות) נחשבים כדינים דאורייתא.

ואולם כל הטעם לחלק בין דאורייתא לבין דרבנן הוא משום משאוי, שאולי מותר להראות שמצוות דרבנן הן עליו כמשאוי (עיי"ש היטב בחידושי חת"ס). אבל לפי דרכנו שהאדם או הכוס הוקצה למצוותו, אין נראה כלל לחלק בין דינים דא' לבין דינים דרבנן.

¹³ לפי"ז היה נראה לומר שאין לברך ב"ח לשני חתנים כאחד משום חבילות, דהו ג"כ שני מחייבים מחולקים, אבל איתא בפירוש בריטבי"א (כתובות ח, ד"ה הא דאמרינן חתנים) ובשו"ת הרא"ש (כו, ד, הו"ד בטור יו"ד סי' רס"ה) דמותר לברך ברכה אחת לשני חתנים, והגה"מ (אישות פ"י אות ג) בשם האביאסוף רק אסר משום עין הרע. אלא דזה לא דק, דדיני ברכות אינם בהכרח כדיני כוסות או מצוות, דאין שם גוף ממש שצריך להיות מיוחד למצוותו. (ואף שאין חותמין בשתים, זהו לכאורה דין בנוסח הברכה, ולא דין במי שהברכה מוציאה יד"ח. ועל כרחך שאני דיני ברכות, דאלי"כ איך יוציא אחד לחברו יד"ח בברכות לעולם? ואכן הברכה אברהם (פסחים קב, ב) בענין אעמ"ח אות ח) טוען שדין "אין חותמין בשתים" אינו בדין חבילות ממש, אלא מחזי כחבילות. וא"כ מסתבר שנמצא קולות מיוחדות בברכות.) ואם מצד דיני ברכות אין מניעה מלברך על שניהם כאחד, חזר הדין לגבי הכוס להיות כמו הדין על ברכה משום מחייב אחד, דאין סברא לומר שנברך ברכה אחת על שתי כוסות.

הרי פסק הרמב"ם (שבת כט,א) שצריכים לקדש את השבת "בכניסתו וביציאתו" ע"פ הכתוב "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ,ז). ועוד פסק (שם ה' יח) שאומרים קידוש והבדלה ביו"ט "שכולם שבתות ה' הן" ונראה שר"ל ששניהם אותו דין. בין בשבת ובין ביו"ט, קידוש והבדלה נתקנו לא על היום עצמו, אלא על המעבר בין הימים, להראות ששבת ויו"ט נכנסים ויוצאים. אם כן, מסתברא ההו"א של הגמ' בפסחים שאין קשר ביניהם, שהרי חיוב הבדלה במוצ"ש וחיוב קידוש בליל יו"ט נובעים מקדושות וימים שונים.

נמצינו למדים, למסקנה, ש"חדא מילתא היא", ר"ל ששניהם מגדירים את היום הנוכחי, שאיננו שבת האסורה במלאכת אוכל נפש, ולכן מבדילים, אבל עדיין איננו חול שעושים כל מלאכה, ולכן מקדשים. לכן אפילו מזכירים את יו"ט בהבדלה במילים "המבדיל בין קודש לקודש". כשיו"ט חל במוצ"ש, לא נאמר שפקעה קדושת שבת ובאה קדושת יו"ט, אלא ירדנו קצת בקדושת הזמן אבל לא לגמרי, וחיבים להזכיר את התמונה המלאה ע"פ מאמר הכתוב "זכור את יום השבת לקדשו".

ואף ראיתי בספר משא יד (ח"ג, לפ' אמור) שרצה לאחד ממש את שתי המצוות, ולומר שלדעת הרמב"ם, הבדלה משבת ליו"ט אינה כהבדלה בכל שבתות השנה, אלא היא חלק מקידוש היום. אולם מנוסחת הרמב"ם, כשמדבר על דין יקנה"ז (שבת כט,כב), נראה שאינו סובר כך:

כיצד מברכין בלילי יום טוב שחל להיות באחד בשבת? בתחילה מברך על הגפן, ואחר כך מקדש קידוש יום טוב, ואחר כך מברך על הנר, ואחר כך מבדיל, וחותרם בהבדלה, המבדיל בין קודש לקודש; ואחר כך מברך שהחיינו.

הרמב"ם לא כתב "כיצד מקדשים" אלא "כיצד מברכין", ולעד"נ שכוונתו לומר שיש עדיין שני חיובים, חיוב הבדלה וחיוב קידוש היום (ולכן אומר בפירוש את המילים "מקדש" ו"מבדיל"), אלא ששניהם מתייחסים למעבר בין שבת ליו"ט, ולכן אין מקום לדין שתי קדושות, ששרשם בדין אחד ("זכור את יום השבת לקדשו") וזמן אחד (המעבר בין שבת ליו"ט).

יוצא, אם כן, שלפי הרמב"ם דין חבילות מופיע בשני מקרים: א' עשיית שתי מצוות ע"י אדם אחד, וב' כשעושה שתי מצוות על כוס אחת. בשני המקרים, עשיית שתי המצוות חבילות פוגמת בצורת כל אחת מהמצוות, וא"כ יש מחייב אחד לשתיהן ואז יכול לעשותן על כוס אחת.

ח. יישוב הסתירה ברמב"ם

כפי שראינו, הרמב"ם אסר אמירת ברהמ"ז וקידוש על כוס אחת, כאשר התיר אמירת ברהמ"ז והבדלה על כוס אחת לכתחילה. מאי שנא קידוש מהבדלה?

נראה לתרץ שההבדל אינו בין קידוש להבדלה אלא בין ברהמ"ז לברהמ"ז. לפי הרמב"ם, ברהמ"ז של סעודה שלישית היא גם מענין השבת עצמה. הרי פסק הרמב"ם (שבת ל, ט) שחייב לאכל שלש סעודות על הפת, ומטעם זה פסק (הל' ברכות ב, יב) שאם שכח לומר רצה בברהמ"ז צריך לחזור ולברך, בלי לחלק בין הסעודות.¹⁴ אם כן, יש לומר שברהמ"ז והבדלה שניהם ענין אחד. גם סעודות השבת וברהמ"ז שלהן, וגם מצוות ההבדלה, נובעות מקדושת השבת.

ואולי לזה כוון הקרני ראם (פסחים כ, ב בדפי הרי"ף). דבריו מבוססים על דברי המ"מ (הל' שבת כט, יב):

ורבינו ז"ל סבור דברכת המזון והבדלה הכל הוא על מה שעבר, שחייב ההבדלה אינו בשביל הזמן ההוה והעתיד שהוא חול, אלא בשביל הזמן שעבר שהיה שבת.

קשה להבין את דברי המ"מ; האם נגיד שכל דבר ששייך לעבר כבר נחשב ענין אחד ואין בעיה של חבילות?¹⁵ הקרני ראם¹⁶ כותב שלדברי הרמב"ם ע"פ המ"מ, יכול לברך ברהמ"ז ולהבדיל על כוס אחת דוקא כשהתחיל סעודתו מבעו"י, שאז סעודתו שייכת לשבת עצמה. אולם, אם התחיל לאכול רק במוצ"ש, "שאין הבהמ"ז על הסעודה של שבת... לא הוי הבדלה ובהמ"ז על

¹⁴ כתוב בברכות מט, ב שבשבתות וימים טובים שחייב לאכול פת, חוזר לראש אם שכח רצה או יעו"י. וראה משנ"ב קפח, לא שמתעם זה פסק השו"ע שאין לחזור לראש בסעודה שלישית אם שכח לומר רצה, שהרי למ"ד אין צריכים לאכול פת לסעודה שלישית גם אינו חוזר אם שכח לומר רצה, וחוששים לדבריו. כנראה שהחייב לאכול פת הופך גם את ברהמ"ז להיות יותר תלויה בקדושת היום.

¹⁵ אמנם ראה ספר העיטור הל' ברכת חתנים דף סה, ששתי קדושות או קדושה אחת הוא ענין של "מקמי סעודתא" ו"אחר סעודתא" וכן מובא גם בראבי"ה ח"ב סי' תקיב וראב"ן פסחים קב, ב ד"ה ואין אומרים. העיטור מסיק שע"פ שיטה זאת, "ברהמ"ז וז' ברכות תרווייהו בתר סעודתא אתו... וחדא מילתא נינהו" ומברכים על כוס אחד. וזה מאד קשה להבין לפי שיטתם את המילים "שתי קדושות" ו"מילתא חדא" בגמרא.

¹⁶ אח"כ ראיתי חילוק זה מובא גם באו"ש (שבת כג, יב).

מספר הכוסות לברכת חתנים ואין עושין מצוות חבילות חבילות

דבר אחד" אף שגם ברהמ"ז שלו שייכת לעבר. אין הענין העבר והעתיד ממש, אלא השייכות לשבת.¹⁷

ט. ביאור המחלוקת בענין מספר הכוסות

עתה נוכל להבין את השיטות לגבי מספר הכוסות לז' ברכות. ובאמת נוכל לפרש בכמה אופנים.

נוכל לפרש ע"פ הנחה שדין חבילות הוא חשש שלא יראו עליו המצוות כמשאוי, וכן הוא לגבי שתי קדושות.

מצד אחד, ברהמ"ז וז' ברכות הם ענינים נפרדים לגמרי. הראשון בא להודות לקב"ה על הארץ ועל המזון, והשני בא (בפשטות) להודות לקב"ה על שמחת חתן וכלה.¹⁸

מצד שני, תוס' בפסחים כותב: "הכא חדא מלתא היא, דברכת המזון גורם לברכת נישואין." כל עוד שיש קשר פרקטי בין הדברים, אע"פ שאין קשר עקרוני, אולי זה כבר מספיק שלא יראה כמשאוי. ולכן, בני פרובינצא היו מברכים הכל על כוס אחת.

אם נאמר שדין חבילות הוא שלא לערבב מצווה במצווה, בין בדרכו של התוס' במו"ק ובין בדרכו של הרמב"ם נראה לכאורה שצ"ל שנברך על שתי כוסות, שהרי מדובר בשני ענינים נפרדים!

ואולם, אור חדש בוקע ועולה מדברי ספר המנהיג עצמו (עמ' תקמא):

בפרובינצ' אומר' הכל על כוס שלברכת המזון שכבר התחלנו לומ' בו שהשמחה במעונו וכולן ברכות שלשמחה וקדושה אחת הן.

נראה מדבריו כהסבר שלנו בדעת הרמב"ם, שברהמ"ז מתחברת לשבת והוי ענין אחד עם הבדלה. לפי חכמי פרובינצא, ברהמ"ז בבית החתן נעשתה ברהמ"ז של שמחת חתן וכלה.

¹⁷ הסבר אחר מופיע בדברי הרב סולוביצ'יק (ראה הערה 10 ועיי"ש), שקידוש הוא "על הכוס" ממש, כאשר הבדלה היא רק סיפור דברים על הכוס אבל אין הכוס נעשה חלק מגוף המצוה. לכא' הרב סולוביצ'יק היה חולק על הקרני ראם, שהרי בין ברהמ"ז של שבת ובין ברהמ"ז של חול אין בעיה של שתי קדושות ואף פעם אין התנגשות עם הבדלה לגבי הכוס.

¹⁸ ואולם ראה פירוש יפה בערוה"ש אה"ע סב, כד, שבאו "לברך את הזוג שיצליחו, ובדרך אגב נותנים ברכה לכבוד העם הנאספים ולהזכרת חורבן ירושלים."

נוכל להציע פירוש דומה, אבל הפוך, בדברי התוס'. עד כאן, הנחנו שברכת המזון "גורם" לברכת נישואין ר"ל שיש קשר פרקטי. וזה מסתבר אם נאמר שחייב ז' ברכות הוא חיוב המוטל על כל אחד שמשותף בשמחת החתן והכלה, רק שלמעשה מברכים בשיא השמחה בשעת הסעודה. אבל אולי נוכל לומר שז' ברכות מהוות חלק אינטגרלי מברהמ"ז - לא שברהמ"ז היא ברהמ"ז של שמחה כדברי ספר המנהיג, אלא ז' הברכות נהפכות להיות ברכות על המזון.

למשל, "רצה" ו"יעלה ויבוא" מהווים- לדעת חלק מהפוסקים- חלק בלתי-נפרד מברהמ"ז בשבת ויו"ט, עד כדי כך שאם שכח לברך צריך לחזור ולברך את כל הברכות של ברהמ"ז. זה שלא הזכיר את קדושת היום פוגם את כל ברהמ"ז, מפני שברהמ"ז של שבת ויו"ט צריכה לכלול עניינא דיומא. כן הוא בז' ברכות, שבבית חתנים צורת ברהמ"ז היא ד' הברכות הרגילות ואח"כ ברכת חתנים. א"כ, ז' ברכות הן לא רק ענין אחד עם ברהמ"ז אלא חלק ממנה, וברור שאין סיבה להביא שתי כוסות!

ואכן הברכת אברהם (פסחים קב,ב על תד"ה שאין, בפירושו השני) מסביר באופן זה את המחלוקת שלנו :

י"ל דרבנו משולם ס"ל דכל עיקר הדין בזה, שתקנו הוספה לברהמ"ז בבית חתנים... א"כ פשיטא דא"צ ב' כוסות, דהכל שייך לכוס ברהמ"ז. אבל טעם דיש נוהגין י"ל דלא שייך כלל לברהמ"ז, אלא שבבית חתנים מברכים הנך ברכות, ותיקנו לאומרם אחרי ברהמ"ז, אבל הם ברכות בפני"ע במקום שמחת חתנים.

הרעיון הזה, שז' ברכות הן חלק מברהמ"ז, לכאורה מופיע בדברי הרמב"ם. בפ"ב מהל' ברכות, הוא מביא את צורת ברהמ"ז, ומשלב בתוך תיאורו את כל ההוספות והשינויים : רצה, יעלה ויבוא, על הנסים, ברכת האבלים, וברכת חתנים. לשונו לגבי ברכת חתנים מעניין ביותר :

הלכה ט : בבית חתנים, מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו, בכל סעודה וסעודה שאוכלין שם...

הלכה י : ברכה זו שמוסיפין בבית חתנים, היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין. במה דברים אמורים, בשהיו האוכלים הן שעמדו בברכת נישואין, ושמעו הברכות ; אבל אם היו האוכלין אחרים שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין, מברכין בשבילך אחר ברכת מזון

שבע ברכות, כדרך שמברכין בשעת נישואין. והוא שיהיו עשרה, וחתנים מן המניין.

דייק הגר"י (בחיודשו, ענינים בסוגיות הש"ס בסוף מס' סוטה, יח,ג) מדברי הרמב"ם, שברכת חתנים - ר"ל ברכת אשר ברא - היא הברכה החמישית של ברהמ"ז בבית חתנים. והוסיף הגר"ד בשם הגר"י שיכולים לברך ברהמ"ז וברכת חתנים על כוס אחת, שהרי ברכת חתנים היא רק חלק מברהמ"ז, אבל כשאומרים את כל ז' הברכות, שאר הברכות אינן בכלל ברהמ"ז, ומסתבר שצריכים שתי כוסות. לענ"ד זה מדויק מדברי הרמב"ם עצמו, שכותב בהל' ט' לגבי ברכת חתנים: "מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו" (ר"ל כברכה חמישית בתוך ברהמ"ז) ובהל' י' לגבי ז' ברכות: "מברכין בשבילן אחר ברכת מזון שבע ברכות" (ר"ל יברכן כיחידה לעצמן אחר שסיים את ברהמ"ז).

אולם, נראה שהגרשז"א הרחיק לכת יותר וסבר שכל הז' ברכות הן דין בברהמ"ז. במנחת שלמה (ח"א סי' י"ח הערה 15) הוא מפקפק על המברכים ז' ברכות תוך הסעודה ביום האחרון כדי להמשיך את הסעודה עד הלילה. הוא מעיר שאילו היו הז' ברכות נפרדות ממש מברהמ"ז, מסתבר שלא היה מספיק שנשתמש בב' כוסות, אלא היינו מברכים פעמיים בפה"ג ומפסיקים באמצע. לכן, הוא סובר שכל ז' ברכות הן דין בברהמ"ז, וזאת הסיבה שמברכים רק פעם אחת בפה"ג, בדומה ליקנ"ה.

אם ברכת חתנים היא חלק מברהמ"ז, נמצינו למדים נפק"מ לדינא. הרי ידוע שנהגו רבים לשיר חלקים מברכת אשר ברא, וכבר כתב השובע שמחות (פ"ד סכ"ו) שרצוי לבטל את המנהג, שזה מונע שמיעת הקהל וצריכים ט' חוץ מהמברך שישמעו. ראיתי רק להוסיף לדבריו שאם נחוש לשיטת הרמב"ם, יש עוד סיבה שלא לשיר אצל הסעודה, והוא שכל אחד חייב בברכת חתנים כחלק מברהמ"ז, ואם שר באמצע הברכה, או שלא שמע את הברכה מפני השרים, יתכן שאף ידי ברהמ"ז לא יצא. וזה הטעם שייך גם אם הוא עצמו כבר שמע את הברכות בשעת החופה, וגם אם יש ט' ששומעים.

ואם נרצה ללמד זכות על המנהג, אולי י"ל כדברי הגר"י שבמקום שאומרים כל ז' הברכות, זה ענין אחר, ובטל הדין של ברכה החמישית בברהמ"ז. וכ"ז צלע"ג.

י. הסבר חדש - ואם שניהם כאחד טובים

לעני"ד נוכל להציע גישה אחרת. ברכת חתנים אכן נכללת בברהמ"ז, אבל בו זמנית יש לה אופי שלעצמה.

דוגמא לזה רואים בוידוי יוה"כ. הוידוי אינו חלק מהעמידה, שהרי בתפילת הלחש אומרים אותו אחרי שמסיימים את הברכות (ובסליחות וכד' אומרים חלק מהוידוי בלי קשר לעמידה כלל!), אבל גם איננו נפרד ממנו לגמרי, שהרי בחזרת הש"ץ אומרים אותו בתוך הברכה הרביעית. ונראה לפרש שוידוי הוא אכן ענין ומצווה בפני עצמו, אבל עצם קדושת יום הכיפורים היא "מכל חטאתיכם לפני ה' טטהרו" וזה מעניק לוידוי מעמד נוסף של קדושת היום.¹⁹

כיוצא בזה אצלנו. ז' הברכות קשורות באופן מסוים לסעודה, ואף שעומדות בפני עצמן (כפי שרואים בשעת החופה), הן עדיין ענין אחד עם הסעודה וברהמ"ז. מעיקר הדין, נוכל לאמרן על כוס אחת, ולכן מברכים בפה"ג רק פעם אחת, אבל כדי להראות שבאופן מסוים הן נחשבות ענין אחר, משתמשים לכתחילה בכוס שני.

במילים אחרות, כששתי מצוות הן ענין אחד, יכולים לעשותן על כוס אחת כדי לבטא את הקשר שביניהם. ודווקא בברהמ"ז וברכת חתנים, שהן יותר מענין אחד וקרובות להיות אחד ממש, כדאי להדגיש את ההפרדה שביניהן והייחודיות של כ"א מהן ע"י ב' כוסות.

יא. נפקא מינות לשני הדינים בברכת חתנים

עפ"ז מבוארים יפה דברי הרמ"א בד"מ אבה"ע סב, יג, בשם המנהגים שצריכים לברך על ב' כוסות אף כשמברכים רק ברכת אשר ברא. והוא עצמו כותב: "ולא ראיתי נוהגין כן, וטוב להחמיר." נראה שהוא סובר שמעיקר הדין לא צריכים ב' כוסות כשמדובר בברכת חתנים לבד, וקשה, שאם הוא מחלק בין ברכת חתנים לבין ז' ברכות כפי שחילק הגרי"ז, איזו חומרא יש בהוספת כוס? הרי הוא מברך ד' ברכות מברהמ"ז על כוס אחת, ומביא כוס

¹⁹ אח"כ ראיתי שכוונתי לדברי מו"ר הרב יוסף בלאה במאמרו "ברכת קדושת היום בתפילת יום הכפורים" (עמ' 333 בס' יובל היובלות שהודפס ע"י ישיבת רי"א, תשמ"ו), שם מעיר שברכת "מלך מוחל וסולח וכו'" אינו נראה מעין הברכה, ומסביר שחלק מקדושת יוה"כ הוא שהוא תענית ציבור דא' ו"יום תשובה ובקשת כפרה." ולכן כותב הרמב"ם (הל' שביית עשור ב, ז) שיוה"כ הוא "קץ מחילה וסליחה ישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות," ומשם מיד ממשיך לדיני הוידוי בתפילה, ונראה דר"ל שהוידוי עצמו מביע את קדושת היום.

שני לברכה החמישית, ומהיכא תיתי שזאת חומרא לומר קדושה אחת על שתי כוסות?²⁰

ונראה שכוונתו היא שברכת אשר ברא נכללת לגמרי בברהמ"ז, ויכולים לברך על כוס אחת, אבל מ"מ מבחינה מסויימת היא אכן ענין אחר וזה מתיר - ואפילו מעדיף - אמירתה על כוס שני.

גם נוכל להסביר עפ"י את הדיון בפ"ת אה"ע סב, יח לגבי סידור ז' ברכות בליל הסדר. הרי אסור להוסיף על ארבע הכוסות, אז מאין יבא הכוס השני של ז' ברכות? הפ"ת מביא שלש דעות בדבר:

א. יברך את הכל על כוס אחת (תשו' חיים שאל בשם יעב"ץ)

ב. יברך על כוס אחרת ויניחנה לכוס רביעי (תשו' חיים שאל בשם יעב"ץ - והתשו' חיים שאל עצמו מעדיף את הפתרון הזה)

ג. יברך על כוס החתן שגם שייכת לברהמ"ז (ד"מ בשם מנהגים)

שתי הדעות הראשונות לכאורה מובנות. לפי הדעה הראשונה, או שחוזרים לעיקר הדין של השו"ע ומשתמשים בכוס אחת, או שאומרים שאין לעשות כן והוי כמו הדין במי שאין לו אלא כוס אחת. לפי הדעה השנייה, מברכים על שתי כוסות, ורק שותים מכוס אחת, ואז משתמשים בכוס השני יותר מאוחר; אין זה בעיה לגבי חבילות, שהרי נגמרת מצוות ז' ברכות לפני שמתחילים במצוות ההלל.²¹

אבל איך נוכל להבין את הדעה השלישית? הרי ממילא החתן גם מברך ברהמ"ז (ע"י שומע כעונה מברכת בעה"ב) על הכוס הזו, ומה הרווחנו? ואם זה אכן נחשב כוס ז' ברכות ולא כוס ברהמ"ז, איך תיקן שלא לברך ברהמ"ז

²⁰ הברכת אברהם (פסחים קב, ב על תד"ה שאין) מדייק ברמ"א שלכו"ע אין קפידא לברך דווקא על כוס אחד, ועפ"י נוטה נגד הפירוש שהבאנו לעיל שלמ"ד כוס אחד ז' ברכות הן דין בברהמ"ז, ובמקום זה נוטה לומר שכו"ע מודו שהם ענינים נפרדים אלא שאולי הקשר הפרקטי מתיר אמירת הכל על כוס אחד. אולם, אם נגיד שיש שני דינים בז' ברכות, איננו מוכרחים לחזור לפירוש הזה.

²¹ כך מפורש בברכת אברהם (פסחים קב: בענין אעמח"ח אות ב') לגבי השתמשות בכוס אחת לברהמ"ז והבדלה, וז"ל:

דכל מה דנאמר בסוגיין דמשו"ה אין אומרים ב' קדושות על כוס אחד, היינו שאומר ביחד ברהמ"ז וקידוש, אבל באופן שלא שתה מהכוס מכיון דאסור לשתות, נראה דלק"מ לומר שאח"כ כשבא להבדיל שפיר יכול להבדיל על אותו כוס, דהא אינו עושה ב' מצות ביחד, ואדרבה אמרינן הואיל ונעשה בו חדא מצוה ליעבד ביה מצוה אחרית.

על הכוס השלישי? ועוד יש לציין שהרי המנהגים עצמו הוא היחיד שכתב שאף בברכת אשר ברא לחוד צריך ב' כוסות, וא"כ הוא מחלק באופן הכי חד בין ברהמ"ז לבין ברכת חתנים, ובכל זאת פה הוא מטשטש את הקו בין ברהמ"ז לבין ברכת חתנים!

נראה שלפי המנהגים, אין הכוס השני בא מפני דין שתי קדושות, אלא כדי לבטא את האופי העצמאי של ברכת חתנים, ואף שסו"ס היא ענין אחד עם ברהמ"ז. לכן, אף כשמברך אשר ברא לחוד, מ"מ מביאים כוס שני כדי להראות שברכת חתנים אינה רק חלק מברהמ"ז אלא גם ענין בפני"ע. ומאידך, בליל הסדר, בעה"ב מברך את ד' הברכות הרגילות של ברהמ"ז על כוסו, ומה שנשאר מברהמ"ז- דהיינו אשר ברא או כל ז' הברכות- על כוס החתן, ושניהם נחשבים כוסות ברהמ"ז!

שיטתנו גם נשמעת מתוך דברי העזר מקודש (אה"ע סב, ט ב"ש סק"א).²² תחילה הוא כותב לגבי מ"ד מברכים על כוס אחת:

דכיון שאחר שבע ברכות שתחת החופה אין עוד שבע ברכות כי אם אחר ברכת המזון, עי"ז השבע ברכות הם עם בהמ"ז כמצוה אחת.

ואז הוא מוסיף לפי המ"ד שמברכים על שתי כוסות:

בדברים אחרים חוץ [מהרחמן וכו'] אין להפסיק גם לדידן שמברכים על ב' כוסות, כי עכ"ז הם לאחדים עם בהמ"ז. והגם דנהגינן לברך על ב' כוסות, משום דכיון דיש שם שבע ברכות תחת החופה בלי בהמ"ז דינינן להו עי"ז תמיד כמצוה בפני"ע.

²² בעיקר דיון העזר מקודש יש לראות גם נפק"מ לדברינו ביסוד דין חבילות. הוא מביא את דברי המג"א (קמז, יא) שצריך למזוג את הכוס השני של ז' ברכות אחרי ברהמ"ז, כמו שאין אפילו מעמידין ב' סוטות בעזרה לדברי התוס'. אולם, מעיר העזר מקודש, לא נהגו העולם כן, אלא מוזגים את שתי הכוסות מיד לפני ברהמ"ז.

העזר מקודש מלמד זכות על המנהג בטענה שמפני הקשר החזק בין ז' ברכות לברהמ"ז, אין להפסיק ביניהם בדיבור או בשום דבר אחר, ולכן זה כדאי למזוג את שתי הכוסות מראש כדי למנוע הפסק אח"כ, ומפני שיש סיבה פרקטית, אין כאן משום חבילות. אבל הוא מציע שלפחות שני אנשים שונים ימזגו את שתי הכוסות.

אולם, כל זה רק למי שיפרש את דין חבילות משום משאוי. אבל, כפי שראינו, יש לפרש את הדין משום כוונה כתוס' במו"ק או כענין של צורת המצווה כרמב"ם. ולפי כ"א משניהם, אין סיבה להקפיד על עשיית חבילות בהכנות כלל.

הוא מפרש שלא נחלקו האם ז' הברכות נחשבות כמצווה אחת עם ברהמ"ז; כולי עלמא מודו ד"הם לאחדים עם בהמ"ז. "אלא למ"ד שתי כוסות, מהברכות תחת החופה רואים שיש גם דין אחר שלא קשור לברהמ"ז, ומפני ההגדרה "כמצוה בפני"ע" מוסיפים כוס מיוחד בשבילן. ובכל זאת לא בטל הקשר ביניהם, עד כדי כך שהוא אוסר להפסיק בדברים בין ברהמ"ז לבין ז' ברכות, שהרי באמת הכל הוא חלק מברהמ"ז, כדברי הגרי"ז והותר.²³

יב. סיכום

ראינו שלש שיטות בביאור האיסור לעשות מצוות חבילות חבילות:

א. שיטת רש"י רשב"ם ותוס' בסוטה- אין להראות שהמצוות עליו כמשאוי.

ב. שיטת תוס' במו"ק- צריך לכוון על כל מצווה בפרט.

ג. שיטת הרמב"ם- האדם צריך להיות מיוחד למצווה.

כמו כן ראינו שלש שיטות בביאור הדין שאין לומר שתי קדושות על כוס אחת:

א. שיטת רש"י- אין להראות שהמצוות עליו כמשאוי ע"י צירופם בכוס.

ב. שיטת התפא"י- הכוס מצרפת את המצוות להיות כאילו נעשו בו-זמנית.

ג. שיטת הרמב"ם- הכוס צריכה להיות מיוחדת למצוותו.

וצ"ע איך נפרש את דין שתי קדושות לפי התוס' במו"ק.

בביאור ההיתר לומר שתי קדושות על כוס אחת במקום ששתי המצוות הן חדא מילתא, ראינו כמה אפשרויות:

א. ע"פ שיטת רש"י- כשיש קשר פרקטי, אין כבר בעיה של משאוי.

²³ מובא שהגרי"ז לא היה אומר הרחמן וכו' אלא היה מברך ז' ברכות מיד אחרי ברכת הטוב והמטיב. העזר מקודש גם אומר שאין להפסיק, אבל הוא טוען שהרחמן וכו' גם הוא כחלק מברהמ"ז ואינו הפסק, כמו הדין בתפילת ערבית שברכת השכיבנו לא מפסקה בין גאולה לתפילה מפני שהיא "כגאולה אריכתא דמיא."

ב. ע"פ שיטת התפא"י- רק כשיש ב' תכליות יש התנגשות בין ב' אמירות על כוס אחת.

ג. ע"פ שיטת הרמב"ם- יש להתיר רק במקום שיסוד המצוות הוא אחד ואין שום התנגשות ביניהן.

ועפ"ז תרצנו את הסתירה ברמב"ם ה' שבת פ' כט, שברהמ"ז של חול היא ענין נפרד מקידוש, ולכן שם צריכים ב' כוסות, כאשר ברהמ"ז של שבת היא ענין אחד עם הבדלה, ולכן די בכוס אחת.

לגבי עשיית ההכנות למצווה חבילות, ראינו שאולי נחלקו הראשונים בדבר, והסברנו שאין סיבה להקפיד על ההכנות אם חבילות היא דין במצווה עצמו, אבל אם מדובר באיסור להראות שהמצוות עליו כמשאוי, אולי אכן נקפיד על ההכנות ג"כ.

לגבי מספר הכוסות בז' ברכות, תחילה ראינו את המח' בתוס', ופירשנו ע"פ שיטת רש"י שנחלקו האם הקשר הפרקטי בין הדברים מתיר את אמירתם ע"י כוס אחת. אולם, לפי שיטת הרמב"ם, צ"ל שלמ"ד כוס אחת, יש קשר עמוק בין ברהמ"ז לבין ז' ברכות, ובעצם יש רק מחייב אחד, וזה באחד משלשה דרכים:

א. ספר המנהיג- ברהמ"ז הופכת להיות ברכה של שמחה.

ב. הרמב"ם לפי הגר"ז והגרש"ז- ז' ברכות הן בעצם חלק מברהמ"ז.

ג. פירוש חדש ע"פ דברי העזר מקודש- יש שני דינים בז' ברכות, והן גם ברכות על המזון וגם ברכות לעצמן.

לפי הפירוש השלישי, המחלוקת היא מצומצמת מאד, דלכו"ע ז' ברכות מהוות חלק אינטגרלי מברהמ"ז בבית חתנים, ורק נחלקו האם יש דין שני (דהיינו ז' ברכות כבעלות זהות לעצמן), או בהנחה שיש שני דינים האם עדיף לעשות הכר לדין השני ע"י הוספת כוס. ועפ"ז הסברנו את המקומות בהם נראה שיש איזה גמישות לגבי הדין של שתי כוסות דווקא במקום ז' ברכות (דהיינו שיטת הרמ"א לגבי כוס שני בברכת חתנים לבד ושיטת המנהגים בענין ז' ברכות בליל הסדר), שברהמ"ז ז' ברכות הן גם שתי קדושות וגם קדושה אחת, וכל מעמד בא לידי ביטוי במקום שלו.